

Ћ Поводом

170 ГОДИНА ОД ПРВОГ ОБЈАВЉИВАЊА ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА

Драгослав Кочовић

ВРЕДНОСТИ У КЊИЖЕВНО-ФИЛОЗОФСКОМ ДЕЛУ ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ

Апстракт

У овом раду превасходно желим да истакнем горостасну духовност црногорског владике и владара Петра II Петровића Његоша анализом његовог филозофско-књижевног дела *Горски вијенац*. У турбулентном времену од краја осамдесетих година прошлога века до краја друге деценије 21. века у коме се рушила једна држава, а стварало на силу више засебних патуљастих држава из политичких разлога утилитаристичког типа зарад краткорочних политичких интереса, незапажено је прошла двестогодишњица Његошевог рођења (1813–2013). Етика и професионалност посленика науке српског народа налагала је ваљано обележавање овако значајног датума (конгреси, научни скупови, академије, свечаности), али на несрећу превладао је научни и стручни мук интониран од стране политичког вођства српског народа. Овим радом моја маленкост истиче тај несхватљиви пропуст и грешку. Истовремено желим да бар мало појачам сопствену одговорност у поводу 170 година од штампања *Горског вијенца* у Бечу и истакнем социјалне вредности које чине основу овог без сваке сумње вредног дела. Страх, очај и незнађе опхрвали су српски народ поробљен ондашњом великом османском силом. Његош запажа потонуће Срба и у сопственом очају трага за надом коју налази у младом нараштају, мудрим људима, храбрим горштацима и светлој традицији. Посебно истиче похлепу и неморал свих оних у српском народу који су из ситносопственичких интереса напустили традицију, обичаје и веру Срба. Истиче императивну потребу за слободом као услов за друштвени развој и културни напредак прожет хуманизмом, солидарношћу и поштењем. Природа

овога рада налагала је мноштво цитата који дају конзистентност и кохерентност саопштавању основне идеје саображене социјалним вредностима. Моја намера није да прикажем *Горски вијенац* као дело раздора и сукоба како неко из ових или оних разлога жели да означи Његоша и његово целокупно стваралаштво. Напротив, желим да истакнем суштину овог дела, а то је жеља за: ослобађањем од османске власти, обновом државности, владавином права, културним опоравком, разменом идеја, повезивањем и сарадњом са народима и државама. Чини ми се да је данас целовитост српске државе озбиљно угрожена, да прети расејање Срба, прети озбиљан неселективни уплив страног, неспојивог са вековима недреним и изнедреним вредностима динарског типа човека. Тим пре треба подсетити на Његошево дело у коме он јасно разлучује: добро од лошег, људско од нељудског, врлину од зла. Духовно надахнуће и указивање на духовна изворишта никада нису сувишна, штавише духовно преиспитивање и преиспитивање поступака су насушна потреба, посебно данас када нам је у земљи и народу све разводњено.

Кључне речи: *Горски вијенац, Његош, вера, борба, слобода, солидарности, хуманости.*

Страх, очај, незнађе и нада

Турска освајања су донела велику опасност, несрећу и сложену географску, цивилизацијску и политичку будућност Европи и српском народу: „да опусте земљу свеколику”.¹ Његош је врло свестан тога и кроз речи владике Данила јадикује над судбином Византије, која се у потпуности предала Турској, и жали што је млада Теодора, због династичких броби, позивала Турке да униште Србе и Грке.² Поробљавање Балкана оставило је страшну и поражавајућу слику у свести народа коју Његош у *Горском вијенцу* описује као: „мален свијет за адова жвала”.³ Истовремено, он увиђа усамљеност малих народа који опстојавају без ичије помоћи. Види да је судбина народа потпуно неизвесна и да нема решења: „А ја шта ћу? Али са киме ћу?”.⁴ Физичке способности народа, односно људски потенцијал је веома мали: „Мало руках, малена и снага, / една сламка међу вихорове. / Сирак ту-

¹ Говори Владика Данило: „Виђи врага су седам бињишах! / Су два мача, а су двије круне, / Праунука Туркова с кораном! / За њим јата проклетога кота! / Да опусте земљу свуколику. / Ка скакавац што поља опустити!” П. П. Његош, *Горски вијенац*, Музеји Цетиње, 1984, стр. 1.

² „Византија сада није друго... / Но прђија младе Теодоре; / Звијезда је црне судбе над њом! / Палеолог позива Мурата. / Да закопа Грке са Србима”. Исто.

³ „Ни наест га, камоли преести, / Јанко брани Владислава мртва! / Што га брани, кад га не одбрани”. Исто. стр. 2.

⁴ Исто.

жни без нигђе никога”.⁵ Поробљени народи, а посебно Срби, усахнули су у свим сферама живота: „О кукавно Србство угашено”.⁶ Турска освајања у потпуности су угушила образовање, обичаје, традицију и духовни живот народа: „Мунар дуби на крст раздробљени”.⁷ У сагледавању стања у Црној Гори, Владика говори о прошлости која опомиње, и зато пита како ће они који су примили ислам моћи да живе пред прошлошћу која стално опомиње и лебди пред очима: „Шта ће турска вјера међу нама? / Куда ће те с клетвом прађедовском? / Су чим ће те изићи пред Милоша, / и пред друге Српске витезове, / који живе докле Сунце грије?”.⁸ Овде Његош нема никаквих дилема, примање ислама од стране једног дела српског становништва значило је њихово стављање на страну освајача, смањивање родољубивог људског потенцијала, и јасно указује на неминовност сукоба на верској основи. У безизлазу свој очај трансформише у осуду сопствене и србске судбине: „Грдни дане да те Бог убије, / кои си ме дао на свиету”.⁹

Упркос недаћама Владика гаји наду, веру, тражи поуздање и одлучност. Уочава да није све тако црно, да земља и народ, ипак, нису у безнадежном стању и да треба рачунати на стасалу омладину коју одликују храброст, побожност и родољубивост: „Видиш ове пет стотина момака! / које чуда снаге и лакоће... / Њима сила, то је твоја сила”.¹⁰ Запажа да се у младом нараштају буди национална свест и потреба за борбом и ослобођењем: „Тек соколу прво перић никне, / он не може више мировати”.¹¹ Верује у одлучност и борбу до коначног ослобођења, у којој нема никакве калкулације, па зато тражи борбу по сваку цену: „Борби нашој краја бити неће / До истраге Турске али наше”.¹²

У природним појавама и феноменима као што су магле, облаци, сјај сунца и у географском простору Његош види знаке и знамења за светлију будућност и тако жељену слободу народа Балкана: „колико је мора и приморја, / равне Босне и Херцеговине, / Арбаније, управо до мора, / колико је наше Горе Црне, / све је облак притиско једнако. / Свуд се чује јака и грмљава, / свуд испод нас муње сијевају, / А нас јед-

⁵ Исто.

⁶ Исто. стр. 3.

⁷ Исто.

⁸ Говори владика Данило: „Час проклињем лањски по сто путах, / У кои ме Турци не смакоше, / Да не варам народние надание”. Исто, стр. 4.

⁹ Говори Вук Мићуновић: „Не, владико ако Бога знадеш! / Каква те је спопала несрећа, то но кукаш као кукавица, / А топиш се у Србске несреће? / Да ли ово светковање није, / На кому си сабра Црногорце, / да чистимо земљу од некрста”. Исто, стр. 4–5.

¹⁰ Исто, стр. 5.

¹¹ „Нада нема право ни у кога, / До у Бога и у свое руке; / Надание се наше закопало / На Косово у едну гробницу / У добру је лако добар бити / на муци се познају јунаци”. Исто.

не само сунце грије”.¹³ Надају се и дубоко верују у Бога и своје руке, а истовремено присећају горке судбине Косовске гробнице. У том сплету помешаних осећања и сећања, небеске муње им стварају визију крста од Кома ка Ловћену и од Скадра до Острога.¹⁴ У томе су видели божје предсказање и небеско знамење и њиме се надањивали. Опомена на српску и Лазареву судбину исказана је помињањем кукавице: „не ваља се убит кукавица... јер су оне шћери Лазареве” а будућност помињањем јата младих јаребица: „долеће нам јато јаребица”.¹⁵

Похлепа, морал и слобода

Узроке пропасти српске државе Његош види у слабостима српских владара, обласних војвода и властеле, у њиховом непоштовању традиције и вредности сопственог народа и целовитости државе. Међусобни сукоби довели су до слабљења моћи државе. Такво понашање српских великаша Његош означава као: „смртно сагрешење”.¹⁶ Свађе, похлепа, међусобни сукоби, нестрпљивост, створили су дубок јаз унутар (јединствене) државе и веома ослабили њену одбрамбену способност. Решење Његош налази у моралном подизању народа, а слобода је могућа само кроз витешко надахнуће чије извориште чине Милош и његови побратими: „О Милоше, ко ти не завиди?”.¹⁷ Само ослоњен на светле примере моралног понашања и деловања народ може постићи слободу, а у исти мах се опомиње и упозорава на опасност од неморала, кукавичлука и издаје: „Бранковићу, погано кољено! / тако ли се служи отачаству”.¹⁸ Његош осуђује прозелитизам, односно конвертизам, био вољни или невољни: „плахих и лакомих”.¹⁹ Упркос великој суровости освајача, добар део становништва сачувао је своју веру и

¹³ Говори сердар Радоња: „И доста је добро примарило, / Ка је ово брдо вазда хладно!” Исто, стр. 6.

¹⁴ „Виђесте ли чудо и знамење! / Ка се двије муње прекстише, / једна сину од Кома к Ловћену, / Друга сину од Скадра к Острогу, / Крст од огња жива направише, / Ох! диван ли беше погледати! / У свиет га иошт ние таквога / Ни ко чуо нити ко види / помоз Боже јаднијем Србима! / И ово је неко знамение!” Исто, стр. 7.

¹⁵ Говори Вукота Мрваљевић: „Долеће ни јато јаребицах / И свакоју живу ухватисмо, / С тога граја стаде међу нама! / Пуштите их, аманет ви Божји! / Јере их је невоља нагнала, / А не бисте ниедну хватали: / Утекле су к вама да утеку, / А ние су, да их покољете”. Исто, стр. 7–8.

¹⁶ „Бог се драги на Србе разљути! / За њихова смртна сагрешења / Наши цари закон погазише / Почеше се крвнички гонити / Један другом вадит очи живе; / Забацише владу и државу, / За правило лудост изабраше / Неверне им слуге постадоше / И Царском се крвљу окупаше; / Великаши, проклете им душе! / На комате раздробисе царство, / Србске силе грдно сатријеше; / Великаши, траг им се утро!”. Исто, стр. 8.

¹⁷ „Ти си жертва благородног чувства! / Величанство витешке ти душе...” Исто, стр. 9.

¹⁸ Исто, стр. 9.

традицију, бежећи у неприступачне планинске крајеве: „Што се нешће у ланце везати, / то се збежа у ове планине / да јуначки аманет чувамо. / Дивно име и свету слободу”.²⁰ Несумњиво да је знатан део становништва настојао да по сваку цену сачува све оно што у семантичком смислу садржи реч српство и слободу као услов аутономног и свеопштер развоја. Његош говори о сукобу добра и зла, злој турској власти и жељи за ослобођењем. Говори о два погледа на свет: кроз културу освајача и њима приклоњеним, с једне, и аутономне културе Срба, с друге стране. Намера је, каже Његош, да Срби сачувају своје културне вредности и земљу ослободе без икакве жеље да са Турцима и исламизираним народом живе заједно: „Ђе издајник бољи од витеза? / Какву сабљу кажеш и Косово? / Дал на њему заједно не бисмо, / Па ја рва и тада и сада / Ти издао прије и последије, / Обрљао образ пред свијетом, / Похули вјеру прађедовску, / Заробио себе у туђина”.²¹ У општем сагледавању друштвене стварности, Његош истиче у први план немогућност заједничког живота Срба са Турцима. Он је свестан да нема суживота у условима турских освајања, ширења и поробљавања. То наглашава и кроз организацију живота у градовима тога доба који су једним делом служили за утамничење Срба: „То нису за људе градови, / Но тамница за невољне сужње”.²² Не мири се са моћном силом која је опхрвала Црну Гору, већ јасно даје до знања да ће се борити са вером у Бога, за ослобођење: „Бич сам божји ја сплетен за тебе”.²³

Сваки сусрет са исламизираним популацијом Срби су користили да им се супротставе на овај или онај начин, не устручавајући се да их извргну шали и понижењу: „Враг донио на састанак бјеше / и старога оцу Брунчевића, / и у њега некаква шишана... Обесио пушку о рамену / па чепука тамо и овамо, / по пољани као сви остали, / а одовуд неки од нашиех / у мимогред покрај оце мине / и тисне му од лакта рожину

¹⁹ Исто, стр. 10.

²⁰ Исто, стр. 10.

²¹ Исто, стр. 14–15.

²² Говори кнез Јанко о оштрој препирци око вере између Хамзе капетана и Вука Мићуновића: „Ја сам бољи, чуј Влаше, од тебе! / Боља ми је вера него твоја! / Хата јашем, бритку сабљу пашем! / Капетан сам од царева града! / У нем владам од триста годинах, / Ђед ми га је на сабљу добио, / Ђе су царство сабле диелиле, / Ту му трагу оста за господство. / Распали се Мићуновић Вуче, / Па се Хамзи попримаче близу: / ’Какво Влаше, крмска потурице! / Ђе издајник бољи од витеза? / Какву сабљу кажеш и Косово? / Дал на њему за едно не бесмо, / Па ја рва и тада и сада; / Ти издао приед и последи, / Обрљао образ пред свиетом, / Похулио веру прађедовску, / заробио себе у туђина; / што се хвалиш градом и господством, / Сви градови што су до нас Турски, / Јесам ли их обсоу мраморјем, / Те ние су за људе градови, / Но тавнице за невољне сужије? / Бич сам Божји ја сплетен за тебе, / Да се стављаш што си урадио!” Исто, стр. 14–15.

²³ Исто, стр. 15.

/ његовој у грлић шишани, / Боже јадни три стотине друга, / све попада мртво од смијеха”.²⁴ Таква шала узроковала је међусобни сукоб и погибију: „Ту се одмах помутисмо грдно, / Побисмо се огњем из пушака, / направисмо петнаест носила, / шест нашиех и девет њиховијех”.²⁵

Окупљање око старешине и вође увек је био обичај народни. Вођа је увек храбар, одважан, са њим се сви идентификују. Обраћање вође и његова реч је од пресудне важности за сваког појединца, породицу, племе и народ у целини: „Свако гледа шта ће чут од тебе”.²⁶ Вођа спречава унутрашње сукобе, мири, разрешава тешкоће: „Не бојим се од вражјега кота... но се бојим од зла домаћега, / бијесна се братства истурчила... разлучи се земља на племена”.²⁷ Стална превирања, туробан живот, туђинска злодела нагонила су на размишљања, окупљања и зборована. На зборовима су многи очекивали брзе одлуке и још бржу акцију: „Не држи нас овако владико... свако гледа шта ће чут од тебе”.²⁸ Међутим, народни главари и вође са нестрпљењем чекају шта ће владика изговорити. Он им даје до знања да поседује више информација и на основу њих смиреније гледа на економске, политичке, религијске и друге проблеме: „ко на брдо, ак и мало стои, / више види но онај под брдом / Ја повише нешто од вас видим, / то је срећа дала, ал несрећа”.²⁹

У тим временским приликама турски зулум био је изузетно присутан и интензиван, али и поред тога Владика је још већу опасност видео у прозелитизму и прихватању вредности ислама од једног броја Црногораца: „не боим се од вражега кота, / нека га ка на гори листа! / но се боим од зла домаћега, / бијесна се братства истурчила”.³⁰ Становништво које је примило исламску веру, толико се идентификовало са Турцима да готово није било разлике у њиховом понашању према Србима: „Брат је Турчин свуда један другом... све је пошло ђавољијем трагом”.³¹ Други, опет, у религијском сукобу нису видели толику опасност и нису били за међусобне оштре полемике око захтева за борбом против нехришћана: „имаш разлог, ал не толико! / то се мо-

²⁴ Говори кнез Јанко. Исто, стр. 15–16.

²⁵ Исто, стр. 16.

²⁶ Говори Вук Мићуновић: „Не држи нас овако владико! / Но отршај оволико људства, / Свако гледа, шта ће чут од тебе, / А ти си се нешто замрсио, / Нит што збориш, нити нас отршаш, / У образ си као земља доша / Сам се шеташ полем без никога, / Нит што једеш, нит заспат можеш, / Крупно нешто учиш у памети, / Збили ти се снови на Турчина / А ја зебем од много мишљења”. Исто, стр. 20.

²⁷ Говори владика Данило: „... Ништа ми се немојте чудити, / што ме црне растезају мисли, / што ми прса кипе са ужасом...”. Исто.

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

³¹ Исто, стр. 21.

гло све љепше казати, / Да му тако ране не вријеђаш / и грком га не отрујеш тугом”.³² Несумњиво да је човеков живот бременим добрим и лошим, и тугом и радошћу, успесима и страдањима, зато је велика мудрост спознати њихову вечиту повезаност и условљеност: „Чашу меда још нико не попи, / што се чашом жучи не загрчи! / Чаша жучи иште чашу меда / смијешане најлакше се пију”.³³

У разматрању правде и правичности, Владика уочава доминацију силе као природног закона: „Вук на овцу своје право има, / ка’ тирјанин на слаба човјека”.³⁴ Жеља за слободом и властитом организацијом живота захтева да се ове релације промене, а промена је једино могућа силом: „ал тирјанству стати ногом за врат, / довести га к’ познанију права, / то је људска дужност најсветија”.³⁵ У том правцу, хтења и жеља било је у изобиљу, мада то није било довољно да се постигне слобода. Остварење тог сна захтевало је дуготрајну и тешку борбу, људска и материјална средства. Тражила се и очекивала помоћ са стране, у ма каквом облику: „Да је игде брата у свијету да пожали / ка да би помога”.³⁶ Но, упркос оскудним средствима за ослобађање нико није одустајао, уз јасну свест о жртвама које ће се за слободу дати: „Младо жито навијај класове! / прије рока дошла ти је жетва / дивне жетве видим на гомиле, / пред олтаром цркве и племена / чујем лелек где горе пролама, / треба служит части и имену / нека буде борба непрестана! / нека буде што бити не може, / нек ад прождре, покоси сатана!”.³⁷ Свесни су да ослобађање има велику, пре свега људску, цену и захтева велике жртве. Али су свесни и тога да је њихова жртва сигуран ослонац и инспирација за будуће генерације: „На гробљу ће изнићи цвијеће, / за далеко неко поколење”.³⁸

Упркос настојању да се извојује слобода и сталној борби са Турцима, како каже Његош, до истребљења, покушавала су се мирним путем и договором разрешити сва спорна питања и несугласице: „Ја бих браћо с обштег договора, / Да главаре браће потурчене, / Дозовемо на обштем скупу, / Да им дамо вјеру до растанка, / Еја би се како обратили, / И крвави пламен угасили”.³⁹ Много је разлога због којих су Црногорци, односно Срби прелазили у ислам. Један од њих је и страх за голи сопствени живот, живот своје породице и страх за имовину.

³² Говори војвода Батрић. Исто.

³³ Исто, стр. 22.

³⁴ Говори владика Данило. Исто, стр. 23.

³⁵ Исто, стр. 24.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто, стр. 25.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто, стр. 26.

Управо, читав живот саткан је од изазова: „страх животу каља образ често”.⁴⁰ Било је и међусобних разговора о вери, пре свега о повратку на „прађедовску” веру: „но примајте веру прађедовку”.⁴¹ Нису успевали, свако је остајао при своме. Срби, наравно, верни својим вредностима: бадњацама, Божићу, Васкрсу и другим светковинама, а највише косовском надању: „Ох да ми је очима виђети! / Црнагора изгуб да намири, / Тад би ми се управо чинило, / Да ми светли круна Лазарева / Е слетио Милош међу Србе”.⁴² Међутим, разговори нису успевали, свако је остајао при својим уверењима и није било договора – „крст и топуз нека се сударе”. Судар два знамења која симболишу две културе, изазивао је међусобна убијања, насиља сваке врсте и ратове. У таквим односима и друштвеним процесима страда народ: „О проклета земљо пропала се! / Име ти је страшно и опако / или имам младога витеза, / уграбиш га у првој младости! / Или имах чојка за човјештво, / свакога ми узе приђе рока!”.⁴³ У разговорима је било искључивости, а и помирљивих тонова. Једни су сматрали да је Црна Гора мала, да ту нема места за различитости и за два владара: „Земља мала од свуд стијешњена, / с’ муком један у њој остат може... за двострукост ни мислит’ не треба”.⁴⁴ Упркос оваквом приступу било је покушаја другачијих решења, разумевања и толеранције: „И ако је земља поузана, / двије вере могу се сложити, / ка’ у сахан што се чорбе слажу / ми живимо као досад братски. / Па љубави више не требује”.⁴⁵

Морална норма, добри обичаји и патријархални односи чинили су основу међуљдске комуникације. Кумство се неговало као крвно-сроднички однос, увек са уважавањем и поштовањем: „Да ниесам с Баном Милонићем / Деветороструко кумовао, / Бих му младу снаху уграбио, / Па с њом беж’о главом по свијету”.⁴⁶ Унутар породице однос девера и снахе био је као однос сестре и брата: „тужи млада ђевера Андрију, / мила сина Милонића Бана / који му је лане погинуо од турака у Дугу крваву”.⁴⁷ У међусобним односима и свакодневној комуникацији није човек навођен на грешку. Напротив, знајући да је човек у неким ситуацијама емотиван, неувиђајан, прек и без довољне контроле, спречаван је да не погрешити. Одустајало се од неких започетих

⁴⁰ Исто, стр. 29.

⁴¹ Говори војвода Батрић. Исто, стр. 33.

⁴² Исто, стр. 30.

⁴³ Говори сердар Вукота. Исто, стр. 37.

⁴⁴ Исто, стр. 32–33.

⁴⁵ Говори каваз-баша Ферат Зачир. Исто, стр. 39.

⁴⁶ Говори Вук Мандушић: „Ал је ђаво, али су мађије! / Али нешто теже од обое / Кад је виђу ђе се смие млада”. Исто, стр. 50.

⁴⁷ Исто, стр. 50–51.

разговора и осећања: „не питај га аман ти за такве ствари, док се није што изблеја”.⁴⁸ Дуго ишчекивана слобода била је опсесија народа на простору Црне Горе: слобода која је била угушена у свим сегментима друштвеног живота хришћана. Вера је била готово забрањена, а крст је био симбол слободе српскога народа: „Да ви причам што ми се приснило... пет Мартиновића / дигоше се један за другим / и за њима три-четири друга... на олтар се од цркве попеше / и на њему крст златни метнуше, / крст засија ка на гори Сунце. / И сав народ на ноге усташе, / часноме се крсту поклонеше /у томе се разбудих од страха”.⁴⁹ Гора симболизује народ, моћ, потенцијал, а Сунце топлину, сигурност и перспективу. Овај сан је прихваћен као јава. У другоме сновиђењу сердар Вукота сања стрица Озринића: „кад али је оно стари Озро / и бирани за њим Озринић... пуче на нас сваке грдне јаде / што у Чеву цркву не градимо, / Аранђелу, да ни свуд помага”.⁵⁰ Међутим, борба за сопствену веру и веровања, слободу и самосталан развој захтева одрицања и тешке жртве. Тога су сви Црногорци били свесни. Тако је Кнез Бајко у сну видео: „... Све оружје своје у камате, / Без зла ми се обићи не може, / И без неке братске погибије”.⁵¹

Друштво, култура, хуманост, солидарност и поштовање

У доба Његоша, комуникација између народа, држава и региона била је веома слаба. И унутар једне земље једва да је долазило до кретања становништва, које је услов за размену идеја, искустава, за отварање према спољнем свету. То је било последица ретке насељености, недостатка путева, културне изолованости, необразованости, слабо развијене привреде, трговине и сл. Када би се десило да неко оде у другу земљу, по повратку би се сви окупили око њега да питају: „Какав је народ на те стране”. То су углавном биле малобројне дипломате и трговци. Они су били једини преносиоци информација о народима, догађајима и обичајима. Тако су у Црној Гори сазнали како се живи у Млетачкој републици: да се тамо живи у богатству и раскоши. Али неки видови међуљудског понашања и простор где су људи живели, просто су за Црногорце остајали несхватљиви. Уске млетачке улице, пренасељени градови, тежак задах и нерегулисана инфраструктура одударали су од слободног и пространог планинског простора Црне Горе и чистог ваздуха: „Гледао сам: по два међусобом, / Ђе упрте какву женетину, / Тјелесине мртве и лијене, / Потегла би по стотину ока, / Па

⁴⁸ Говори кнез Роган. Исто, стр. 51.

⁴⁹ Говори Обрад. Исто, стр. 51–52.

⁵⁰ Говори сердар Вукота. Исто, стр. 52–53.

⁵¹ Говори кнез Бајко. Исто, стр. 53.

је носе кроз градске улице, / Усред подне, тамо и овамо, / Не бое се чисти, ни поштења... Њескота их несретња дављаше, / Смрад велики и тешка запара...”⁵² За црногорски слободарски дух несхватљиво је било и млетачко понашање према другим људима које су заробљавали и смештали на галије да их покрећу веслањем. Посреди је, за Црногорце непримерено понашање према човеку који се ставља у ропски положај: „О јунаштву ту не беше ни збора, / Него беху к’ себи домамили, / Домамили па их похватали, / Јадну нашу браћу соколове! / Далматинце и храбре Хрвате! / Па бродове њима напунили, / И тиска их у свиет биели, / Те довукуј благо из свиета”⁵³ Други су као робови у ланцима радили у бродогралишту. За Црногорце је било несхватљиво затварање људи у издвојене, безусловне просторије – затворе: „Најгоре им пак бјеху тавнице, / Под дворове ће дужде стојаше, / У најдубљу јаму, коју знадеш, / Ние горе но у њих стајати, / Коњ хоћаше у њима цркнути, / човјек пасче ту свезат’ несћаше, / А камоли чојка несретњега”⁵⁴

Разговори на скуповима углавном су били посвећени борби за ослобођење од турског ропства, за слободу вере и потпуну слободу Црногораца, јер је турска власт озбиљно претила да уништи њихова основна културна обележја. У погледу ослобађања подстицаји су долазили из народа. Тако слепи игуман Стефан каже: „Да поджежем колико узмогу, / И ваш огањ свети на олтару, / На олтару цркве и поштења”⁵⁵ И: „... Страшне борбе с’ својим и с’ туђином! ... Васкрсења не бива без смрти... Славно мрите, кад мриет морате”⁵⁶ Надахнуће и храброст за борбу Црногорци налазе у делу Милоша Обилића. Он је присутан у њиховим сновима: „Ноћас на сан Обилић пролеће, / Преко равна поља Цетинскога, / На биела хата ка’ на вилу, / Ох диван ли, Боже драги, беше!”⁵⁷ Међусобно поверење за заједничку борбу и истрајавање утврђивали су клетвом: „... А ко изда онога те почне, / Свака му се ствар скаменила, / Бог велики и његова сила, / У њиву му семе скаменио! / У жене му ћецу скаменио! / Од њега се излегли губавци, / Да их народ по прсту кажу!...”⁵⁸ Код човека, па и код организованих заједница, а посебно код поробљеног и немоћног народа, влада страх од неизвесне будућности. Међутим, оно што у таквом друштвеном стању и стању духа јесте по-

⁵² Говори војвода Драшко. Исто, стр. 56.

⁵³ Исто, стр. 57.

⁵⁴ Исто, стр. 58.

⁵⁵ Говори игуман Стефан: „Хоћу, браћо, то сам и дошао! / Ја сам многа зажега канђела, / На олтару цркве православне; / Па сам слиеп доша међу вама”. Исто, стр. 92–93.

⁵⁶ Исто, стр. 96.

⁵⁷ Говори војвода Батрић. Исто, стр. 97.

⁵⁸ Говори сердар Вукота. Исто, стр. 99.

кретачка снага управо је искуство које је саткано од разнородних животињних догађаја (рађање, умирање, победа, порази, патња, успех, срећа, туга и др.): „Све што бива и што може бити / мени ништа није непознато! / шта год дође, ја сам му наредан... Свијет овај тиран тиранину... Нико срећан, а нико довољан / нико миран а нико спокојан / Све се човјек брука са човјеком”.⁵⁹ Неговање обичаја значило је међусобно дружење, припадање заједници, самопоштовање и поштовање других. У исти мах подсећање на прошлост подстиче на међугенерациску повезаност, али се даје нагласак веселости и лепоти као бољем дару: „Нема дана без очнога вида! / Нити праве славе без Божића! ... Прекршћени на огањ бадњаџи... Гусле гуде, а кола пјевају, / с’ унучади ђедови играју, / По три паса врте се у коло, / Све би река једногодишњаџи... љепше ствари нема на свијету, / Него лице пуно веселости... То је управо благослов вишњег”.⁶⁰ Светковине су увек биле погодан тренутак за подсећање на значајне догађаје и знамените људе: „Чуј народе, сви скините капе! / Хоћу спомен да чиним душама, / Витезовах нашега народа... Непобедивог младога Душана! / Обилића, Кастриота Ђура! / Зриновића, Ивана, Милана! / Страхинића, Рељу Крилатога! / Црновића, Ива и Уроша! / Цмиљанића, Војводу Момчила! / Јанковића, девет Југовића, / и Новака по ради Халака! / И остале наше витезове / На небу им душе царовале, / Ка им име на земљи царује”.⁶¹ Празници су уједно и прилика за подсећање на добре примере уважавања и међусобног жртвовања брачних другова, односно супружника: „Ударило двеста харачлија. / Потурица љута Арнаута. / На крваву Радунову кулу. / Сам се Радун у кулу нагнао. / И сњим жена његова Љубица; / жена млада ама соко сиви, / пуни пушке своме господару. / Радун гађа с’ прозора од куле... Попијева танко гласовито; / Припијева Баја и Новака! / Припијева Драшка и Вукоту! / И два Вука од села Трњина. / Марковића и Томановића! / А кликује и живе и мртве”.⁶² Црногорци су се са поштовањем односили према старијим људима. Посебно дивљење показивали су према старијим, мудрим особама: „Ти ниеси слиеп игумане, / Кад си тако мудар и паметан! / Будале су с’ очима слиепе, / кое виде а залуду виде / Требају им / за просте потребе / Ко осталој исто животини”.⁶³

Љубав према оружју код Црногораца била је производ сталне бор-

⁵⁹ Говори игуман Стефан: „Ја сам проша сито и решето / Овај грдни свиет испитао / Отрочи ми чашу искапио / Познао се с гркијем животом...”. Исто, стр. 102–103.

⁶⁰ Говори игуман Стефан: „Бог да прости весела празника! Донесите, ђецо, оне гусле, / Душа ми их, ваистину, иште, / Да пропоем, од давно ниесам, / Не прими ми Боже за грехоту, / Овако сам старац научио.” Исто, стр. 100–102.

⁶¹ Говори игуман Стефан. Исто, стр. 109–110.

⁶² Говори Вук Мандушић. Исто, стр. 114–115.

⁶³ Говори сердар Вукота. Исто, стр. 96–97.

бе за слободом, и то борбе у условима скромних материјалних могућности. Временом, Црногорци су срасли са оружјем, које није више представљало само њихову навику, већ нераскидиви део њиховог бића. За горштака са црногорских простора, оружје је део личности и знак препознавања. Раздвајање од оружја власник би често пропратио са великим жалом: „А у раздвој боја крвавога. / Најпотоња, која пуче турска / – цефердара држах пред очима – /, Престриже га, остала му пуста! / По ремику ка да трска бјеше! / Више жалим пуста цефердара. / Но да ми је руку окинула! / Жа ми га је ка’ једнога сина / Жа ми га је ка’ брата роднога / Ере беше пушка мимо пушке, / Срећан бјеше, а убоит бјеше / Око њега руке не превијях, / Свагда беше као огледало, / У хиљаду других пушаках, / Познати га шћаше када пукне”.⁶⁴ Упркос значају и важности поседовања оружја, Његош је знао да су храброст, одважност и вештина руковања оружјем од пресудног значаја: „Мрки Вуче, подигни бркове! / Да ти виђу токе на прсима, / Да преброим зрна од пушаках, / Колика ти токе изломише, / Мртву главу не диже из гроба! / Ни прекова бистра цефердара! / Здрав твоја глава на рамена! / Ти ћеш пушку другу набавити, / А у руке Мандушића Вука, / Би ће свака пушка убоита!”.⁶⁵

Закључак

Владика црногорски Петар II Петровић Његош је шести од осам владара који су владали од 1698. до 1918. године. Својим радом наставио је традицију цетињских владика дајући подстицај ослободилачком прегнућу племена која су живела на простору данашње Црне Горе, а који је од римског доба мењао називе: Диоклија и Тривунија, Зета и Дукља, Приморске земље, Црна Гора – брда и Приморје, Црна гора и брда. Топографски, термин Црна Гора се јавља у другој половини 15. века и покрива површину од 1500 км квадратних Горње Зете (владали Црнојевићи), стеновити простор четири нахије: Катунска, Ријечка, Љешанска и Црмничка. Од 19. века термин Црна Гора покрива читав простор који је постепено ослобађан. Снажан замах и подстицај ослобађању дат је знаменитим биткама на Крусима и Мартиновићима 1796. године, а успешно је завршен Берлинским конгресом 1878. године, Балканским ратом 1912. године и Првим светским ратом од 1914. до 1918. године. Његош је био одличан познавалац прошлости народа и култура и знао је да је простор Црне Горе чинио кичму средњо-

⁶⁴ Говори Вук Мандушић. Исто, стр. 115.

⁶⁵ Говори владика Данило. Исто, стр. 116.

вековне српске државе. Због тога у своме духовном стваралаштву полази од вредности и традиције српскога народа и знаменитих владара династије Немањића. Основа његовог политичког и државничког рада је обавештавање у то време утицајних држава о тешком положају Срба под османском влашћу и нужности борбе за ослобађањем. Истовремено са политичким радом духовно ствара, а инспирацију за своја дела налази у традицији српскога народа из доба краљевства и царства. Премиса *Горског вијенца* је управо Косовски бој и српска жртва за очување сопствене културе и духовних вредности.⁶⁶ Вредности које негује и које оживљава, како сам каже: „у кукавном српству угашеном”, Његош налази у врелу српских обичаја, предања, традиције, стваралаштва и вере. Омиљени ликови из прошлости српске државе су косовски јунаци које подиже на пиједестал највећих које красе врлине: храброст, одважност, поштење, солидарност, хуманост, родољубље, слободарство. Међу њима Милош заузима највише место својом храброшћу, поштењем и саможртвовањем за част, веру и домовину. Кроз његов лик Његош подстиче буђење и просветљење потонулог српства: „моје племе сном мртвијем спава”. Књижевно-филосовска вредност *Горског вијенца* је у томе што аутор настоји да повеже растуруну хоризонталу и успостави духовну вертикалу од доба српског средњовековног царства до свога доба са крајњим циљем ослобађања и обнављања српске државе на вредностима хришћанства, слободе, правде, солидарности и хуманизма. Подсећањем на Његошева дела освежавамо сећање на страдање српског народа и схватање да нема слободе без сопствене државе. Док је Његош стварао са надом у ослобађање, ми данас живимо у страху од растурања српске државе чијем обнављању је Његош дао духовни допринос. Због тога је веома важно

⁶⁶ Запад, из незнања и неразумевања, или из знања али из политичког интереса се чуди и пита: зашто славимо косовски пораз? Ја им одговарам: ми не славимо ни пораз ни победу, али сигурно да битку на Косову пољу, славимо у знак захвалности свим српским јунацима учесницима битке који су без сваке сумње свесно и храбро дали свој живот за одбрану своје земље и свога народа. Уосталом: „Ни један једини савремени споменик-настао под утиском самог боја... не говори о турској победи”. Има писаних података да је Нотр Дам у Паризу звонила за победу хришћана на Косову пољу, да је Фирентинска република честитала Србима (краљу Твртку) на победи у косовском боју. Не од мале важности је и то, да се Бајазит одмах са Косова поља вратио у Азију, јер није имао никакве снаге да крене даље, морао је натраг. После боја на Косову пољу у Србији 71 годину није био ни један једини османилија. Да је бар мало људскости на Западу славили би са нама, јер је ту осакаћена османска сила, сви њихови каснији покушаји да наставе даље од Србије били су недовољно убојити. Косовски бој је зауставио азијате готово читав век, а то је било више него довољно да се Север и Запад ондашње Европе у сваком погледу припреми за одбрану. Погледати о томе: Владимир Јовичић, Милорад Петровић, Оља Јовичић, *Косово у свесћии и надахнућу Српскога народа*, Нова књига, Београд 1988, стр. 60.

да у сложеним међународним односима и агресивним интересима великих сила, посебно групе земаља Западне Европе, предвођених Сједињеним Америчким Државама, подастремо наше интересе и да за њих истрајемо по сваку цену. Прошлост свих народа, а посебно српског, недвосмислено показује да је много теже и дуготрајније ослобађање од освајача, него одбрана већ постојеће државе и њених вредности: обичаја, традиције, праве, религије, односно њеног културног, политичког, социјалног и економског уређења.

ЛИТЕРАТУРА⁶⁷

Бранислав Брборић, „Поријекло, домети и одмети лингвистичке монтенегристике”, у: *Распеће језика српскога*, бр. 4. Никшић 2005, стр. 14–23.

Миомир Дашић, *Огледи из историје Црне Горе* (Студија о догађајима од XVIII вијека до 1918), Историјски институт Црне Горе, Подгорица 2000.

Миомир Дашић, *Незаобилазно у историјографији Црне Горе* (Прилози науци), Црногорска академија науке и умјетности, Подгорица 2003.

Петар II Петровић Његош, *Горски виенац*, Музеј Цетиње, 1984.

Петар II Петровић Његош, *Огледало српско*, Обод – Цетиње, Просвета – Београд 1981.

Васа Чубриловић, *Одабрани историјски радови*, Народна књига, Београд 1983, стр. 9–180.

Владимир Јовичић, Милорад Петровић, Оља Јовичић, *Косово у свесџи и надахнућу Српскога народа*, Нова књига, Београд 1988.

⁶⁷ Целокупна наведена литература служила је за израду закључка овога рада. Сматрам да сам навођењем одређених периода и догађаја приближио читаоцу прошлост, историјски ток и додирнуо садашњост, а све то у функцији истицања вредности и значаја Његошевог *Горског вијенца*.

